

Maja Klun

POSVOJITVE V SLOVENIJI KOT OBLIKA SOCIALNEGA STARŠEVSTVA

UVODNA RAZMIŠLJANJA IN KVANTITATIVNI PREGLED

Posvojitve je oblika socialnega starševstva, pri kateri nobeden od staršev z otrokom ne deli genskega materiala. Danes je ta oblika socialnega starševstva vsaj formalno namenjena v otrokovo korist in je hkrati najučinkovitejši socialno varstveni ukrep za otroke, ki nimajo možnosti odraščanja v biološki družini.

V preteklosti so bili pri posvojitvah v ospredju zgolj interesi posvojiteljev, ki so se za to obliko družinskega življenja odločali, ker niso imeli bioloških otrok, ker biološki otrok ni bil »pravega spola« ali pa zaradi ohranitve družine in družinske dediščine. V Sloveniji so posvojitve začele naraščati po letu 1974 z intenzivnim sodelovanjem z nekdanjimi republikami Jugoslavije. Veliko otrok, ki so danes posvojeni v Sloveniji, prihaja iz Jugoslavije. Otroci, ki so bili posvojeni pozneje, so bili po državi nameščeni v ustanove, znane kot dečji domovi (Kravogel 2006). V tistem času je šlo za nacionalne posvojitve, danes pa tudi v tem kontekstu govorimo o mednarodnih.

Čakalna doba na posvojitve otroka v Sloveniji je dolga. Pari čakajo od enega leta (kar je zelo redko), najpogosteje pa od treh do petih let. Veliko ljudi se prav zaradi tega odloča za mednarodne posvojitve. To ugotavlja tudi Irena Rezar (2007), ko navaja, da se nekateri za mednarodne posvojitve odločajo zato, ker menijo, da je v Sloveniji nemogoče posvojiti otroka. Nekateri izmed njih v mednarodni posvojitvi vidijo edino pot, po kateri bi prišli do otroka. V Sloveniji je otrok, ki so oddani v posvojitve, malo, še zlasti v primerjavi z

vlogami za posvojitve na centrih za socialno delo, ki jih je bilo ob koncu februarja 2008 kar 285 (MDDSZ)¹. Eden izmed razlogov za tako nesorazmerje med »ponudbo« in »povpraševanjem« je sistem rejništva, ki skoraj ne omogoča posvojitve, tudi v primeru dolgotrajnega rejništva ne.

Zakon o izvajanju rejniške dejavnosti (*Ur. l. RS*, 56/2006) opredeljuje rejništvo kot posebno obliko varstva in vzgoje otrok, nameščenih v rejniško družino na podlagi zakona, ki ureja družinska razmerja, ali drugega zakona, in je namenjeno otrokom, ki začasno ne morejo prebivati v biološki družini. Rejništvo naj bi bil začasen ukrep socialnega varstva z namenom zaščite in koristi otroka. Tu se pojavijo težave, saj zakon o izvajanju rejniške dejavnosti nikjer ne opredeljuje, kolikšna je doba kratkotrajnega rejništva. Praksa kaže, da je rejništvo v Sloveniji pogosto predolgo. Po raziskavi, ki sta jo opravili Struna in Zemljič (1999), otroci ostajajo v rejništvu dolga leta; več kot polovica otrok, ki so bili v tistem obdobju v rejništvu, je bilo v rejništvu že več kot pet let, za dobro četrtino (25,9 %) pa so predvidevali, da bo v rejništvu še najmanj toliko. Za dobro tretjino (33,1 %) rejencev strokovni delavci niso mogli predvideti nadaljnjega trajanja rejništva. Na vprašanje glede možnosti za vrnitev v matično družino so strokovni delavci navedli, da za skoraj polovico rejencev (45 %) vrnitev v matično družino verjetno nikoli ne bo mogoča. Po podatkih ministrstva za delo, družino in socialne zadeve

¹ Kjer je kot vir navedeno ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve, so podatke poslali po elektronski pošti.

je bilo ob koncu januarja 2008 v rejništvu kar 1.180 otrok (MDDSZ).

Podatke o številu posvojitvev v Sloveniji je do leta 2001 vodil statistični urad republike Slovenije. Novejših podatkov za to področje ni, vendar na ministrstvu za delo, družino in socialne zadeve menijo, da se število posvojitvev znotraj države giblje med 20 in 40 letno. Ob raziskovanju začudi, da država nima pregleda nad tem področjem in da ne zahteva letnih poročil centrov za socialno delo o številu posvojitvev. Še več, v slovenskem socialnem delu skorajda nimamo literature, ki bi posredovala edinstvene izkušnje posvojenih otrok in njihovih posvojiteljev.

METODOLOŠKI OZIR

Pričujoči članek je analiza obstoječih raziskav o posvojitvah v Sloveniji in obenem analiza kvalitativne raziskave o izkušnjah posvojenih otrok in posvojiteljev, ki smo jo opravili v letih 2007 in 2008. V kvalitativno raziskavo so bili vključeni štirje posvojiteljski pari, stari od 46 do 67 let. Poglobljeni pogovori so bili opravljeni s sedmimi posvojenkami in enim posvojenecem, starimi od 17 do 48 let. V dveh primerih je šlo za posvojitvev iz držav nekdanje Jugoslavije še iz obdobja, ko je bila Slovenija njen del, torej je šlo tudi za nacionalno posvojitvev. Šest oseb je bilo pred posvojitvijo nameščenih v rejništvo oz. v »dečje domove«, dva pa sta šla v posvojitvev iz porodnišnice. Opazna je razlika med tistimi, ki so posvajali ali bili posvojeni v Sloveniji, in tistimi, ki so posvajali ali bili posvojeni iz predelov nekdanje Jugoslavije. Posvojitelji navajajo, da je bil proces posvojitvev za zadnje lažji kot za tiste, ki so čakali na otroka v Sloveniji. Poudarjali so prijaznost in uslužnost socialnih delavcev iz centrov za socialno delo danes tujih držav in kratko čakalno dobo na otroka. Čeprav so bili ti posvojitelji bolj zadovoljni s samim procesom posvojitvev, pa so njihovi posvojeni otroci pripovedovali o osebnih stiskah, ko so večkrat doživeli negativen odziv okolja zaradi narodnosti in etnične pripadnosti.

ZAKONSKA OPREDELITEV POSVOJITEV IN NJENE OMEJITVE

Posvojitve ureja zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (*Ur. l. RS*, 69/2004), ki opredeljuje pogoje za posvojitvev in razmerja, ki z njo nastanejo, postopek in neveljavnost posvojitvev. Namen pogojev, ki jih postavlja zakon, je, da bi bilo razmerje posvojitelj–posvojenec čim bolj podobno roditeljskemu razmerju. Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih izenačuje zunajzakonsko skupnost z zakonsko zvezo le v razmerju med partnerjema. Razmerij med zunajzakonskimi partnerji in otroki pa zakon ne ureja. Zakonodajalec ni dal zunajzakonskim partnerjem možnosti skupne posvojitvev otroka, ker je menil, da taka posvojitvev ne bi v največji meri zagotavljala otrokove koristi. Štel je namreč, da zunajzakonska skupnost ni tako stabilno razmerje kot zakonska zveza. Zato je zakonodajalec menil, da naj par, ki hoče posvojiti otroka, sklene zakonsko zvezo in na ta način pokaže pripravljenost, da za otroka »žrtvuje nekaj svobode« (Zupančič 1999: 123).

Opisane argumente je treba danes ponovno premisliti, saj se družinsko življenje v Sloveniji vse bolj spreminja. Več ločitev nam pove, da zakonska zveza ni zagotovilo za trdno razmerje; vse manj je porok in število zunajzakonskih zvez narašča. Zdi se, da ni dokazov, da bi bila zakonska zveza v primerjavi z zunajzakonsko skupnostjo bolj trdno razmerje, in raziskave niso dokazale, da bi bili otroci, ki živijo v izvenzakonski skupnosti, bolj prikrajšani za skrb obeh staršev. Zunajzakonskim heterospolnim parom in istospolnim parom je skupno to, da jim zakon ne dovoljuje skupne posvojitvev otroka. Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih v 153. členu določa, da nihče ne sme biti posvojen od več oseb, razen če sta posvojitelja zakonca. Zupančič (1999:122) navaja, da je skupna posvojitvev pri zakoncih v zakonu formulirana kot izjema, vendar je zaradi varovanja otrokove koristi zaželeno, da bi take posvojitvev prevladovala. To dokazuje tudi praksa. Primeri, ko je otrok dan v posvojitvev eni osebi, so redki, saj imajo prednost zakonski pari. Ko država poudari prednost

klasične zakonske zveze pred drugimi, so v nekaterih segmentih izključeni zunajzakonski partnerji, še zlasti pa je politika izključevalna do istospolnih parov. Zgledi iz tujine kažejo, da vse več zahodnoevropskih držav na ravni političnega delovanja izraža naklonjenost istospolnim parom, saj jim priznavajo enake pravice, kot jih imajo heteroseksualni pari. Tako so v Belgiji leta 2003 priznali istospolnim parom pravico do sklenitve zakonske zveze pod enakimi pogoji, kot jih imajo heterospolni pari, v letu 2006 pa so sprejeli zakon, ki dovoljuje istospolnim parom posvojitve otrok. Poleg Belgije je istospolnim parom dovoljena popolna posvojitve otrok tudi v Španiji, na Nizozemskem, Švedskem in v Veliki Britaniji (www.mladina.si/dnevnik/80513/).

MODEL POPOLNE POSVOJITVE

Slovenska zakonodaja določa dve vrsti posvojitve: enostransko in popolno. O enostranskih posvojitvah govorimo takrat, ko eden izmed zakoncev posvoji otroka drugega zakonca. Ta vrsta posvojitve je pogosta v sestavljenih (*patchwork*) družinah, vendar pa stroka socialnega dela tej obliki posvojitve ne daje prav velikega poudarka, saj otrok še vedno živi z (enim) biološkim staršem. Tudi pri enostranskih posvojitvah se dogaja, da je resnica o posvojitvi prikrita. Druga vrsta posvojitve, kjer je postopek bistveno bolj zahteven, pa je popolna posvojitve ali adopcija, ki pomeni popolno vključitev otroka v družino posvojiteljev. S tem je posvojen otrok popolnoma izločen iz družine naravnih staršev, kar pomeni, da vse medsebojne pravice posvojenca in bioloških staršev in njihovih sorodnikov prenehajo. Otrok v posvojiteljski družini dobi v razmerju do posvojitelja in njegovih sorodnikov enake pravice, kot jih imajo biološki otroci. Prav v modelu popolne posvojitve pa sta se izoblikovala dva koncepta – odprta in zaprta posvojitve. Zaprta posvojitve temelji na anonimnosti bioloških in adoptivnih staršev. Pri tem modelu posvojitve sta izvir in preteklost otroka skrivnost. Lahko ga spremlja vse življenje. Swientek to skrivnost opisuje kot senco, ki

preprečuje posvojencu oblikovanje lastne identitete (Swientek 1997 po Rapoša Tajnšek *et al.* 1999: 5). Že leta 1987 so Sorosky s sodelavci v svoji raziskavi opozorili na dotlej »skrite« negativne posledice zaprtih posvojitve, pri katerih je bila povsem in dokončno pretrgana vez med posvojencem in njegovo preteklostjo (Sorosky s sodelavci po Rapoša Tajnšek *et al.* 1999). Čačinovič Vogrinčič opozarja, da model zaprte posvojitve ne podpira posvojiteljev pri njihovi starševski vlogi, ker ovira pristajanje družine na resničnost, in ne pospešuje, temveč zmanjšuje razvidnost družine in sposobnost za konflikt (Čačinovič Vogrinčič 1998 po Rapoša Tajnšek *et al.* 1999: 5). V obdobju, ko se je v Sloveniji oblikoval model popolne posvojitve, je stroka začela poudarjati pomen odprte posvojitve. Rapoša Tajnšek navaja, da je odprta posvojitve edini koncept socialnega dela, ki zajame vse tri udeležence v trikotniku posvojitve. Odprta posvojitve ne pomeni le tega, da posvojiteljem povemo, da otroku ne smejo prikriti dejstva, da je posvojen. Pri tem gre za veliko zahtevnejše spreminjanje vrednot, pogledov, pričakovanj in ravnanja vseh udeležencev (Rapoša Tajnšek *et al.* 1999: 7). Koncept odprte posvojitve omogoča stike posvojenega otroka z biološkimi starši in informiranost bioloških staršev o otroku in njegovem življenju v posvojiteljski družini. Bevc (1999) so izkušnje pripeljale do zagovarjanja srečanj med otroci in roditelji. V nadaljevanju poudarja, da je pomembno raziskati motive in pripravljenost vseh, ki so vpleteni. Koncept odprte posvojitve vsem udeležencem v posvojiteljskem trikotniku omogoča pravico do resničnosti. Otrok mora izvedeti resnico o svojem izviru, saj je to nujno potrebno za oblikovanje njegove identitete. Posvojitve se med seboj zelo razlikujejo, prav tako tudi doživljanje vseh vpletenih, zato srečanja niso vedno izvedljiva. Pri stikih z otrokovimi biološkimi starši moramo ravnati previdno. Če ugotovimo, da bi bili stiki koristni za vse vpletene, to lahko priporočimo, drugače raje ne.

V prvi vrsti je treba upoštevati željo otrok in zagotoviti njihovo varnost. Kot je bilo že omenjeno, strokovnjaki svetujejo posvojiteljem,

naj otrokom čim prej povedo resnico o posvojitvi in bioloških koreninah. Problem pa je, da včasih tudi posvojitelji nimajo (vsaj ne popolnih) informacij o otrokovih roditeljih. Posvojitelji bi morali vedeti vse o otroku in njegovih roditeljih. Vendar se zgodi, da tudi institucije, ki delajo na področju posvojitve, nimajo informacij o bioloških starših ali pa so te zelo skope. Lutter (1997: 35) pravi, da izkušnje kažejo, da je odnos do otrokovih staršev močno povezan s tem, kaj je po mnenju posvojiteljev ob posvojitvi o bioloških starših mislil in prenesel posredovalec. Nadaljuje, da posredovalci posvojiteljem zelo neradi dajejo negativne informacije, da jih ne bi obremenjevali. Posvojitelji teh informacij ne želijo podati otrokom, da jih ne bi prizadeli. Ta krog prikrievanja informacij reproducira življenjske laži in omogoča posvojenemu otroku zatekanje v domišljijo. Swientek (1999: 24) pravi: »Otroci, ki nič ne vedo, slutijo in proizvajajo izjemno težke psihične motnje.«

Ustvarjanje domišljajske podobe o bioloških starših ob morebitnem soočanju z resnico vedno pusti negativne posledice. Resnico o posvojitvi je treba povedati otroku že v zgodnjem otroštvu, da otrok zraste z dejstvom, da je posvojen. Dlje kot se resnici izmikamo, težje je ohraniti družinski odnos, kjer ni tabujev in konstruiranih zgodb, ki niso resnične. Kaj se lahko zgodi, če prikrivamo resnico, pokaže zgled, ki dobro ponazori hudo stisko posvojenega otroka. Zupančič (1993) je v praksi naletela na poskus samomora deklice, ki je šele pri petnajstih letih zvedela, da je posvojena. Deklica je v poslovnem pismu zapisala: »Komu naj še verjamem? Vidva sta mi prikrivala resnico, ki je zame življenjsko pomembna. Od mene pa sta vedno zahtevala resnicoljubnost in sta me za vsako najmanjšo laž strogo opomnila ali celo kaznovala.«

Zgled pokaže, kakšen šok je doživela deklica, ki je v najtežavnejšem in najbolj občutljivem življenjskem obdobju adolescence izvedela resnico. Zgubila je tla pod nogami, sesul se ji je svet. Bila je zbegana, saj ni mogla več zaupati staršem. Če predpostavljamo, da so se ji začeli porajati še vprašanja o biološkem

izviru in zanimanje za razlog posvojitve, je bila stiska tako močna, da ni videla druge rešitve kot smrt. To se je zgodilo v času, ko Slovenija še ni imela dobro razvitih socialnih služb in so strokovnjaki delali po konceptu zaprte posvojitve. Danes socialni delavci in drugi strokovnjaki na področju posvojitve opozarjajo na nujnost uporabe koncepta odprte posvojitve in to svetujejo tudi posvojiteljem. Tega stališča ne zagovarjajo vsi ljudje, ki otroka posvojijo, zato je odločitev o tem, ali bodo resnico otroku povedali in kdaj, še vedno njihova. Koncept odprte posvojitve je v posvojiteljskih družinah bolj ali manj prisoten, tako da starši otroku povedo vse, kar vedo o njihovem izviru. Mnogi starši se danes nič več ne bojijo, da bi biološka družina ogrozila njihove odnose z otroki. Navajajo, da bi stali otroku ob strani in mu pomagali, če bi želel spoznati svoje biološke starše. Gospa, ki ima posvojeno deklico, je dejala: »Če bi želela spoznati biološko mater, bi ji pri tem pomagala in ji stala ob strani.« (Osebni pogovor, 2007.)

Posvojenci pogosto zastavljajo vprašanja o bioloških starših, na katere pa največkrat ne dobijo zadovoljivega odgovora. Čeprav jim starši povedo vse, kar vedo, to navadno ni dovolj, da bi razkrili resnico o samih sebi. Tisti, ki so imeli možnost srečanja z biološkimi starši, najpogosteje z materjo, so pripovedovali, da med njimi ni bilo nobene čustvene povezave. Posvojitelji ne morejo omogočiti tistega, kar posvojenci potrebujejo, da bi razrešili z biološkimi starši. Ravno srečanje roditelja in posvojenca je tisti element, ki lahko razreši odnos med njima.

SAMSKE POSVOJITELJICE IN SKRITO »SORTIRANJE« OTROK

Čeprav se na videz zdi, da tradicionalni rasni in spolni predsodki izginjajo, ni tako. Eden od vidikov posvojitve, o katerem je malo znanega, je fenomen nestrpnosti, ki se v kontekstu posvojitve pokaže tako, da ugotovimo, da so drugače obravnavani romski in kakor koli hendikepirani otroci, saj jih zakonski pari pogosto ne želijo posvojiti. Diskriminirane so

tudi samske posvojiteljice, ki po zakonu sicer imajo pravico posvojiti otroka, vendar v slovenski praksi teh možnosti skoraj ni. Najbolj pa se neenakost pokažejo pri razpravah o tem, da bi istospolni pari imeli enake pravice pri posvojitvi otrok kot zakonski pari. V sodobnih družbah tradicionalne predsodke nadomeščajo moderni, za katere je značilno, da se antipatija do določenih družbenih skupin ne izraža več neposredno, ampak bolj prikrito, simbolno. Tako se namesto tradicionalnega rasizma uveljavlja simbolni, odklonilni rasizem; namesto klasičnih partiarhálnih predsodkov se uveljavlja ambivalentni seksizem (Brown 1985 po Ule 2005: 22). Nekdaj so ljudje izražali predsodke v neposrednih stikih s pripadniki marginaliziranih skupin, danes pa se kažejo predvsem v izogibanju stikov. Danes namesto odkritega sovraštva in nasilja prevladujejo ignoranca, distanca in cinizem.

Tudi bodoči posvojitelji s svojimi željami oz. zahtevami glede otrok na simbolni način izražajo predsodke. Njihove najbolj pogosto izražene želje so »zdrav otrok«, izbirajo spol in izražajo želje po otroku »slovenske narodnosti«. Ela Zupančič (1987) piše, da je pri svojem delu doživela, ko so posamezni zakonci odklonili otroka zaradi njegovega zunanje videza, pri čemer so bili občutljivi predvsem na otrokovo barvo las in kože. Nekateri zakonci pa so odklonili otroka zato, ker je po njihovem mnenju kazal znake telesne oviranosti, ali so želeli drugi spol ali pa je bil otrok prestar. Zaviršek (1996: 80–81) navaja, da sovraštvo do hendikepiranih ljudi izhaja iz osebne zgodovine, povezane s strahom in nelagodjem do telesnih posebnosti, in iz realne zgodovine, ki je preplavljena z negativnimi podobami o oviranih ljudeh kot spačkih, hudobah, »ubogih na duhu« in »trpečih na zemlji«. Je torej klobčič realnega in irealnega, ki se je v zgodovini vpisal v naša čustva in naše misli.

Odklonitev otroka zaradi spola, barve las in kože kaže na predsodke, ki jih imajo zakonski pari do otroka. To lahko povežemo s sodobnim rasizmom, ki se od tradicionalnega razlikuje po tem, da je tradicionalni rasist odkrito izražal svoje sovraštvo in mu ni bilo treba skrivati

čustev in občutkov. Sodobni rasisti pa pazijo na to, da v javnosti ne izpadejo kot rasisti. Vendar ti potlačeni občutki in čustva še vedno obstajajo in vplivajo na vedenje ter izražanje posameznika. Take vrste rasizem se težko razkrije in obstaja tudi med strokovnjaki. Te vrste odklonilni rasizem je pri zakonskih parih, ki zavrnejo otroka z določeno posebnostjo, posledica nezanimanja in tihega zaničevanja drugačnosti.

V Sloveniji je na primer izredno težko dobiti posvojitelje za romskega otroka. Pari imajo pomisleke, da se bo otrok že po videzu razlikoval od drugih, menijo, da romska kri ne zataji, ali pa nimajo poguma, da bi se spoprijeli s pričakovanimi težavami (Zupančič 1993). Otroku že vnaprej pripisujejo lastnosti, ki so posledica negativnega vrednotenja Romov. Pristajajo na koncept homogenosti, ki pripisuje negativne lastnosti celotni populaciji, glede na značilnosti in območje bivanja in na vse ostalo, kar je pripisano Romom. Prepričani so, da bodo s posvojitvijo romskega otroka zagotovo imeli težave, medtem ko jih s »slovenskim otrokom« ne bi imeli. Diskriminatorna praksa se v kontekstu posvojitve ne izraža le v predsodkih, ki jih imajo zakonski pari do otrok z določenimi posebnostmi, temveč tudi v odnosu državnih institucij do tistih posameznikov (poleg zakonskih parov), ki želijo posvojiti otroka.

Zupančič (1987) je v svojo raziskavo zajela 200 posvojiteljskih družin; od tega je bilo le 12 samskih. Navaja, da so bili razlogi, zaradi katerih so šli otroci v posvojitve samski posvojiteljici (in ne zakoncema), v otrokovih posebnostih, kakršne so zaostajanje v rasti, duševna prizadetost matere, problematična osebnost očeta (zaradi tega naj bi bil vprašljiv razvoj otroka), otrokov videz, starost. Pričujoča raziskava E. Zupančič (1987) dokazuje, da samske ženske v skladu z zakonom o zakonski zvezi in družinskih razmerjih sicer lahko posvojijo otroke, vendar v resnici le tiste, ki »ostanejo« in jih zakonski pari ne želijo. To so navadno starejši otroci, hendikepirani otroci, romski otroci ali otroci, katerih starši so označeni kot problematični (zaradi odvisnosti, oviranosti ipd.).

ŽENSKE, KI SO ODDALE OTROKA V POSVOJITEV

Ko govorimo o posvojitvah, ne moremo mimo bioloških mater, ki so otroka dale v posvojitev. V posvojitelskem trikotniku roditeljica–posvojenec–posvojitelj/ica so ravno biološke mame tiste, ki so pogosto negativno ovrednotene. Konvencionalen pogled na ženske, ki se odločijo dati otroka v posvojitev, je obtožujoč. Družba jih ima za ženske, ki so se odpovedale svojemu otroku oz. so ga zavrgle. Vprašanje, »kakšna mati je to, da se odpove svojemu otroku«, je do roditeljic krivično. Življenjske zgodbe mater, ki se odločijo, da bodo otroka dale v posvojitev, niso slišane, so omalovaževane, družba pa nima posluha za njihove stiske. Tako razumevanje izvira iz kulturnih predstav in ga povezujemo z mitom o materinstvu. Nekateri zagovarjajo stališče, da je za materino zdravje izjemno škodljivo, če rodi otroka, potem pa skrb zanj prepusti komu drugemu. Menijo tudi, da mora za otroka skrbeti biološka mati, in sicer zaradi lastnega prebujanja materinstva kot tudi zaradi otrokovih potreb (Oakley 2000).

Oakley (2000: 214–215) opisuje angleško študijo o razvoju skupine 180 posvojenih otrok, ki je pokazala, da je šlo pri sedmih letih posvojenim otrokom prav tako dobro in pogosto celo bolje kakor otrokom, ki niso bili posvojeni. Razvijali so se bolje kot nezakonski otroci, ki so ostali z biološkimi materami. Ta in podobne raziskave razveljavljajo mit o krvnih vezeh kot garantu otrokovega uspešnega razvoja. »Dobra mati« je mati, ki ima čas, sredstva in voljo, ne pa krvi. Vez med materjo in otrokom ni biološka, temveč čustvena; medsebojna in nenehna odvisnost matere in otroka potemtakem ne izvira iz simbioze nosečnosti in iz samega poroda.

Bevc (1999: 32) opozori, da je oddaja otroka v posvojitev v resnici še vedno specifično ženski problem, vezan na družbeno sprejemanje poveličevanega materinstva, ki pa lahko strašansko obremeni žensko z občutki krivde in ji povzroči hudo osebno trpljenje. Ženska, ki odda otroka v posvojitev, je v hudi psihični stiski. Zaradi negativnega odziva okolja

ob tem dejanju doživlja občutke krivde in sramu in si tako tudi sama ustvari negativno podobo o sebi. Družba moralizira, obsoja in na roditeljice gleda kot na neodgovorne posameznice. Dati otroka v posvojitev pa je velika odgovornost. Če ženska spozna, da materinske vloge ne bo mogla kvalitetno opravljati in se ob tem odloči za posvojitev, ravna do sebe in otroka skrajno odgovorno. Ramovš navaja, da bi morala družba krepiti dobrohotnost ženske, ki bi želela roditi in oddati otroka v posvojitev, in dodaja, da bi morali razviti oblike pomoči, v katerih ženska ne bi bila prezrta v psihičnih in socialnih posledicah splava kot tudi oddaje otroka v posvojitev (Ramovš 1990 po Bevc 1999: 36).

Viktorija Bevc je za obdobje od leta 1987 do 1992 na podlagi dela z ženskami, ki so oddale otroka v posvojitev, naredila analizo, v kateri je zajela 34 žensk, in poudarila glavne značilnosti te populacije. Na te podatke se opiramo, ker menimo, da rezultati tudi danes ne bi bili presenetljivo drugačni. Bevc (1999) navaja, da odločitev o oddaji otroka v posvojitev ni le problem mlajših žensk, ampak lahko doleti žensko v vsakem starostnem obdobju. Ženske, ki se odločijo za oddajo otroka v posvojitev, lahko razdelimo na dve skupini, in sicer na ženske, ki se za posvojitev odločijo že med rojstvom otroka oziroma kmalu po njem, in ženske, ki jim je bila odvzeta roditeljska pravica in je bil to razlog za posvojitev. Večina žensk v opisani raziskavi je bila mladoletnih ali študentk, ki so bile še v postopku šolanja, brez stalnega partnerja ali pa jih je partner zapustil, ko je izvedel za nosečnost. Večino so ekonomsko podpirali starši, to pa je onemogočalo možnost povsem lastne odločitve. Ker niso imele podpore staršev ali partnerja, so se odločile za oddajo otroka v posvojitev.

Tudi v naši raziskavi iz leta 2007 smo ugotovili, da nezaposlenost in ekonomska odvisnost postavljata žensko v odvisnost od drugega. Velikokrat je odločitev posameznice, da bo dala otroka v posvojitev, prisila materinih staršev. Nekateri starši nosečnosti ne sprejemajo, saj si jo razlagajo kot sramoto za družino in okolico in vztrajajo, da se dekleta otroka »znebi«. Ker

je včasih nosečnost že tako visoka, da splav ni mogoč, ali pa ker zaradi religioznih in moralnih razlogov splav zavračajo, je posvojitev edina možnost, ki še preostane, da »gre otrok iz družine«. Neredko se zgodi, da starši mladih nosečnic postavljajo skrajne pogoje, s katerimi zahtevajo, da se njihova hčerka odpove otroku. Ena od posvojenk je takole opisala razlog, zakaj je šla v posvojitev: »Moja biološka mama je bila še zelo mlada. Starši so ji rekli, da, če bo obdržala otroka, naj spoka od doma. Seveda ni imela pogojev, nobenih, tudi finančnih ne, zato me je morala dati v posvojitev.« (Osebni pogovor, 2007.) Druga posvojenka je povedala: »Moja mama je bila mlada, hodila je še v gimnazijo. Zanosila je s fantom, ki jo je pozneje, ko mu je povedala za nosečnost, pustil. Bili so ugledna družina. Dali so jo stran od družine, da je ne bi videli s trebuhom.« (Osebni pogovor, 2007.)

Starejše ženske, ki smo jih intervjuvali, so imele drugačne razloge za oddajo otroka v posvojitev kot mlajše. Pri starejših ženskah je največkrat razlog za posvojitev odvzem roditeljske pravice. Ženske, ki jim je odvzeta roditeljska pravica, navadno živijo na robu družbe; so brezposelne, imajo izkušnje z alkoholom in nasiljem, kar privede do revščine. Ugotovili smo redko omenjeno dejstvo, da postanejo nekatere ženske odvisne od dovoljenih substanc ali ekonomsko ranljive šele kot posledica partnerjevega alkoholizma in nasilja, ki jih potiska k pragu revščine in duševne stiske, zaradi česar niso več sposobne poskrbeti za otroka. Ker se pred seboj, otrokom in socialnimi institucijami sramujejo svoje nemoči in »slabega opravljanja materinske vloge« in ker v skupnosti ni na voljo mehanizmov podpore in ustreznih informacij, zdrži toliko časa, dokler ona sama in otrok ne postaneta tako ogrožena, da socialna služba reagira z odvzemom roditeljske pravice.

Posvojitelja sta povedala:

Naš M. je bil najdlje v družini. Oba otroka sta šla prej v posvojitev. Doživel je najhujše, pretepe in vse mogoče. Oče je bil bivši zapornik, mati pa neizkušena. Za njega se ve, da je imel težave z alkoholom, ona najbrž ne. Socialne

delavke so nam povedale, da je na CSD hotela našega M. vreči po stopnicah, tako je bila že na koncu zaradi dogajanja v družini, komaj so ji preprečile. Potem je šla, nihče ne ve, kam. Šest let je niso videli.« (Osebni pogovor, 2007.)

V nekaterih primerih gredo otroci v posvojitev tudi zaradi tega, ker imata oba starša težave z alkoholom. Posvojenec R. je povedal: »Nas so vzeli iz biološke familije, rečeno je bilo, da sta foter in mati ful pila.« (Osebni pogovor, 2007.)

So primeri, ko ima biološka mama, ki je oddala otroka v posvojitev, več otrok in zaradi revščine in drugih težav ne more poskrbeti za vse. Posvojenka T. je povedala: »Samo še enkrat bom šla do biološke mame in jo vprašala, zakaj, zakaj je edino mene dala v posvojitev.« (Osebni pogovor, 2007.)

Podatki o tem, koliko bioloških mater se po podpisu izjave o oddaji otroka v posvojitev vrne na center za socialno delo, da bi dobile kakšno informacijo o otroku, pokažejo, da se nekatere ne vrnejo nikoli. Ena od možnih razlag je tudi ta, da imajo občutek sramu in krivde za svojo odločitev ali pa jim socialna služba ni dala občutka razumevanja in podpore. Drug razlog je, da od centra ne pričakujejo pomoči, saj jim je ravno ta institucija odvzela otroka. Nekatere se vrnejo večkrat, da bi se pogovorile o posvojitvi in dobile kakšne podatke o otroku, ter na tak način izrazijo ljubezen in skrb do otroka. Izkušnje roditeljc so različne, večini ljudi neznane in nerazumljive, zato ugotavljamo, da smo pri razumevanju žensk, ki so oddale otroka v posvojitev, še na samem začetku.

POSVOJITELJSKE DRUŽINE

Posvojiteljska družina so posebne najprej v tem, da se morajo ukvarjati s tistim, kar je za biološke družine samoumevno. Lutter (1997: 34) navaja, da se z izločitvijo otroka iz biološke družine in z preselitvijo v drugo pretrga osnovni naravni proces. Potreba človeka, da je vpet v lastno družinsko zgodovino, nujno vpliva na izoblikovanje občutka identitete in lastne vrednosti. Čeprav posvojiteljske družine ne temeljijo na

istem genskem materialu, okolica pogosto opazi podobnost med posvojitelji in posvojenci. Kot ugotavlja že Rezar (2007), ta podobnost nastane zaradi mimike, gestikulacije, načina govorjenja, hoje, izražanja čustev, skratka, zaradi vsega tistega, kar otroci pridobijo od svojih staršev v skupnem okolju. Vseeno pa zaradi dejstva, da v posvojiteljski družini starši z otrokom ne delijo istega genskega materiala, okolica različno gledanje. Reakcije, kot so na primer odrazi začudenja, so povezane s predstavami, da so posvojitve redke in nekaku tragične za otroka. Pogosti so odzivi: »Kaj, a res, a kar posvojena si?« Za nekatere je posvojitve še vedno tragedija.

V raziskavi smo ugotovili, da je večina posvojiteljev in posvojencev vsaj enkrat doživela kakšen negativen odziv iz okolja. Ti odzivi so lahko posledica nepoznavanja oz. nerazumevanja konteksta socialnega starševstva in se lahko zgodijo nehote. Pogostejši so v zgodnjem šolskem obdobju, če otroci niso ozaveščeni o družinskih oblikah, ki temeljijo na socialnem starševstvu. Ena izmed posvojiteljic je povedala:

Naši V. je sošolka rekla, da nisem njena mamica. Seveda je jokala, ko je prišla domov. Nato sva se pogovorili, čeprav je že vedela, da je posvojena. Sama nisem vedela, kaj naj storim, ali naj pokličem starše njene sošolke ali ne. (Osebni pogovor, 2007.)

Čeprav otrok ve, da je posvojen, ga lahko taka izjava spravi v stisko. Otroci dojemajo posvojitelje kot starše, zato jih to, da jih okolica vrednoti drugače, prizadene. Negativne reakcije se pojavljajo tudi kot namerno zaničevanje zaradi otrokove etničnosti ali drugih specifičnih lastnosti, ki jih prinese posvojitve. To je zlasti prisotno v šoli, posebno če gre za manjši kraj. Ena od sogovornic je dejala:

Z bratom sva bila kar izločena. Nas so imeli za drugačne. Kot – saj so od dol. To je bilo prisotno, ko smo hodili v šolo na vasi. Potem je bilo drugače, ko smo šli v šolo v mesto. [...] V bistvu se je nad mano znesel samo sin ravnatelja, ki je imel pripombe, kot so: »Sej boš ista k tvoja mat samohranilka, zgin nazaj v Bosno!« (Osebni pogovor, 2007.)

Te izjave pokažejo nestrpne odzive okolice na otroke, ki so bili posvojeni s področij nekdanje Jugoslavije. Posvojeni otroci največ negativnih odzivov doživijo v obdobju šolanja in zaradi tega trpijo. Na nekatere to vpliva tako, da sami nikoli ne bi posvojili otroka. Gospa, ki je posvojena, je dejala:

[N]i se pa vedelo, če bom lahko imela otroke. Edina stvar, ki mi je prišla na misel, je bila ta, da če se to zgodi, ne bom posvojila otrok. Razlog je ta, da sem v šoli zaradi tega slišala preveč zbadljivk, zaradi katerih sem preveč trpela. (Osebni pogovor, 2007.)

Posvojiteljske družine okolica pretirano opazuje in ocenjuje, bolj kot biološke družine. Pričakuje se, da se morajo otroci, ki so posvojeni, lepše obnašati. Ena izmed posvojenk je dejala: »Itak pa smo bili bolj opaženi kot drugi otroci. To pomeni, da smo se morali lepše obnašat.« (Osebni pogovor.)

Medtem ko se z biološkimi otroki lahko dogaja kar koli, saj »pripadajo staršem«, je pri posvojenih otrocih drugače. Miselnost ljudi je naravnana tako, kot da je posvojen otrok posvojiteljem »podarjen« in ni povsem njihov, zato posvojiteljske družine ocenjujejo bolj kritično kot ostale.

V nasprotju z otroki posvojitelji niso pogosto naleteli na negativne reakcije. Poudarjajo, da so bile vse reakcije sorodnikov in prijateljev pozitivne. Sorodniki in prijatelji običajno poznajo stiske posvojiteljev in imajo do posvojitve pozitiven odnos in jih pri tem spodbujajo. Posvojitelji naletijo na začudenje ljudi, ki menijo, da sami ne bi mogli posvojiti otrok, kar dokazuje, da je v Sloveniji še vedno bolj pomembno biti biološki starš. Ena izmed posvojiteljic je dejala: »Sem srečevala ljudi, ki so rekli, da sami ne bi mogli skrbeti za drugega otroka.« (Osebni pogovor, 2007.)

Predstava, da je le biološko starševstvo tisto pravo, je še vedno zelo prisotna. Posvojiteljica, ki ima posvojeno hčerko, je povedala svojo izkušnjo: »Ena ženska je rekla: Pa kako lahko? Jaz ne bi delala za tujega otroka!« (Osebni pogovor, 2007.) Gospod, ki ima posvojena dva otroka, je doživel podobno: »Sosedje pa so

imeli za pripomnit in tudi pozneje se je našel kdo, ki je rekel, kako lahko drugega otroka redim.« (Osebni pogovor, 2008.)

TEŽAVE IN STISKE POSVOJITELJEV

Pari, ki se odločajo za posvojitve, so najprej naredili vse, da bi otroka dobili po biološki poti. Ko vidijo, da tudi s pomočjo medicinskega zdravljenja ni uspeha, nastopi stiska zaradi neplodnosti. Ta stiska je huda in nekatere ženske so govorile o travmi. Od ženske se pričakuje, da bo nekoč rodila in postala mati, saj ima po naravi možnost rojevanja. Ideologizacija materinstva je prinesla prepričanje, da je materinstvo največ, kar lahko ženska doseže, je tudi najbolj »svet ženski poklic«. Mit o materinstvu je vpet v zavest žensk in prav zaradi tega je resnica o neplodnosti tako boleča. Simon de Beauvoir (2000) opisuje, da ženska pogosto vzdržuje svojo neplodnost, ko ne priznava strahu pred otrokom; obrambni psihični proces pa onemogoča spočetje. Sporočila, ki jih mlada dekleta in ženske dobivajo v življenju, so ambivalentna. Po eni strani jim grozijo, da ne smejo zanosti, po drugi strani pa od njih pričakujejo, da ne bodo imele nobenih psihičnih ali fizičnih ovir takrat, ko naj bi imele otroka. Ena od posvojiteljic, ki nima bioloških otrok, je pripovedovala, da ji je mama v mladosti neprestano ponavljala: »Da slučajno ne bi zanosila!« (Osebni pogovor 2007.)

Intervjuvanka sama vzrok za neplodnost vidi v materinih ponavljajočih se izjavah. Najbolje je, da se žalost zaradi neplodnosti razreši, še preden družina sprejme otroka, ki ga posvoji. Proces posvojiteljstva je vse prej kot lahek – zbiranje potrebnih dokazil, ki jih predpisuje zakon, čakalna doba na otroka je običajno dolga itn. V tem obdobju se jim porajajo različne skrbi, povezane z izvirom otroka – kdaj otroku povedati resnico in na kakšen način, kako bo otrok sprejel nov dom ipd. Posvojiteljica je poudarila skrbi, ki so se ji porajale v obdobju čakanja na otroka: »Skrbelo me je, od kje bo ta otrok prišel, ali iz Slovenije ali ne. [...] Včasih naju je skrbelo edino to,

kako mu bova povedala, da je posvojen, in kako bo to sprejel.« (Osebni pogovor, 2007.)

Posvojitelji navajajo, da večjih težav v samem postopku posvojitve ni. Problemi, ki se pojavijo v procesu, so navadno birokratskega značaja. Posvojiteljica je povedala:

V Prištini, kjer smo urejali posvojitve, se je zapletlo v zvezi z enim papirjem, ker ga naš center ni poslal. Najprej nam niso hoteli dati otroka. Nato je socialna delavka po telefonu garantirala, da bo dokument poslala po pošti, in se nam zaupali, da sva lahko dobila otroka. (Osebni pogovor, 2007.)

Te težave nastanejo zaradi napak, ki jih napravijo strokovni delavci iz površnosti. Gotovo pri posvojiteljih povzročijo stresno situacijo, vendar so hitro rešljive. Posvojitelji, ki navajajo, da med postopkom niso imeli težav, so zadovoljni z delom centra za socialno delo. Težave, ki jih imajo posvojitelji pozneje, ko družina že zaživi skupaj, v večini primerov niso nič drugačne od tistih, s katerimi se srečujejo biološki starši. Konflikti se pojavljajo tudi v posvojiteljskih družinah. Konflikti so del vsakega odnosa, vendar je pomembno, kako se lotimo njihovega reševanja. Posvojiteljica je kot večji problem v družini omenila učne težave otroka. Da so učni neuspehi hud problem za starše, ugotavlja že Zupančič (1987). Včasih otrok izsiljuje posvojitelje, kar je pogosto v vsaki družini, saj otroci iščejo meje in poskušajo uveljaviti svojo voljo.

Zadnjič je rekel, da bo šel od naju, zaradi tega, ker se mora učit. Jaz sem mu odprla vrata, on pa je šel v jok. Prizadelo ga je, ker sem rekla, da lahko gre. To sem storila zato, ker nočem, da naju s tem izsiljuje. (Osebni pogovor, 2007.)

Ne le v bioloških, temveč tudi v posvojiteljskih družinah najdemo nasilje:

Meni se je hotel enkrat zlagat. Sem ga hotel kar sesekati. [...] Smo hitro razčistili, dokler so pod mojo streho, bo tako, kot bom jaz rekel. V končni fazi so oni k meni prišli. (Osebni pogovor, 2008.)

Ti zgledi kažejo stiske, ki so bolj ali manj prisotne v vsaki družini, poleg njih pa se

posvojitelji srečujejo tudi s problemi, ki jih prinese posvojitev. Težave so večje, če gre za posvojitev starejšega otroka, ki ima za seboj že nekajletno zgodovino, in glede na to, da je bil otrok oddan v posvojitev, so njegove izkušnje navadno travmatične. Albreht (1992) navaja, da je posvojitev starejših otrok pogosto povezana s problemom, kako ravnati s posledicami in simptomi dolgotrajne zanemarjenosti in zlorabe in s težavami pri skrbi otroka po prestani travmi. Nekateri primeri kažejo, da si posvojitelji niso predstavljali, da bo prilagoditev otroka v novo družino tako težka. Ena izmed sogovornic je povedala:

To si ne moreš predstavljati, kako to zgleda, še posebno, če dobiš takega otroka, kot sva ga midva. Psihično in fizično je bil v slabem stanju. Nisem vedela, da bo tako hudo. [...] Ni znal govoriti, bal se je vode, teme. Ko sem ga kopala, je kar trepetal. [...] Mene je stisnil, moža se je bal. Ta strah je imel zaradi očeta, ki je bil nasilen. (Osebni pogovor, 2007.)

Zaradi zanemarjanja ali trpinčenja v matični družini ima lahko otrok čustvene in zdravstvene težave, ki jih prinese v posvojiteljsko družino. Otroku, ki je doživljal nasilje očeta, se boji tudi posvojitelja. V teh primerih bi bilo treba imeti na voljo otroške terapevte in svetovalce posvojiteljem, ki bi svetovali, kako na otroku prijazen način skrbeti zanj in ne poglobljati njegove travme.

POMEN PRIPRAV NA POSVOJITEV

Posvojitev mora biti ukrep družbenega varstva, ki je usmerjen v korist otroka. To pomeni, da posvojitev ne sme reševati situacije para, ki ne more imeti biološkega otroka, temveč mora reševati situacijo otroka, ki nima možnosti bivanja v matični družini (Bevc 2001). Na centru za socialno delo, kjer pari vložijo vlogo za posvojitev, imajo individualne razgovore, s katerimi pridobivajo dokumentacijo, ki je potrebna za oceno ustreznosti kandidatov za posvojitelje. Ti pogovori so namenjeni tudi reševanju težav, ki jih imata partnerja, ker ne moreta imeti bioloških otrok. Vendar te

priprave na starševstvo niso enotne po vseh centrih. Socialna delavka je povedala:

Priprave za posvojitev niso enotne. Nekateri centri jih lahko sami vodijo, sploh če imajo zaposlene še kakšne druge strokovnjake, npr. psihologa. Manjši centri žal tega nimamo, zato se poslužujemo Deteljice. Ampak zakaj ne bi bil nek osrednji center, ki bi bil pooblaščen in bi enotno to pripravljali? To je problem. (Osebni pogovor, 2007.)

Kljub temu, da je to področje zakonsko urejeno, se v praksi posvojitve med seboj zelo razlikujejo. Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih določa le najnujnejše pogoje in razmerja, ki nastanejo s posvojitvijo. Za delo na tem področju ni izoblikovanih nobenih smernic, zato so socialne delavke in drugi strokovnjaki na tem področju prepuščeni lastni iniciativi. Delovanje na področju posvojitve se od centra do centra zelo razlikuje. V manjših občinah je otrok za posvojitev manj in praviloma je tudi manj sklenjenih posvojitvev. Prav tako nimajo vsi centri organiziranih priprav, ki sicer zakonsko niso določene, so pa zelo pomembne. Večje občine veliko hitreje rešujejo posvojitve, saj imajo za to boljše pogoje. Prav zaradi tega se kažejo potrebe po centru za posvojitve, na kar so opozorile že Zupančič (1987) in pozneje Rapoša Tajnšek *et al.* (1999). Z ustanovitvijo takega centra bi se rešil problem neenakega obravnavanja v postopku, hkrati pa bi imeli nadzor nad celotno problematiko. Zupančič (1987) navaja, da bi z ustanovitvijo centra za posvojitve dobili nekakšno šolo za bodoče posvojitelje. Delo naj bi potekalo skupinsko pod okriljem socialne delavke in psihologinje, vsebine srečanj pa bi določili skupaj z uporabniki. Na teh pripravah naj bi opozarjali bodoče posvojitelje na najpogostejše težave, ki se pojavljajo v posvojiteljskih družinah, hkrati pa bi bili deležni tudi izkušenj ljudi, ki že imajo posvojenega otroka. V Sloveniji deluje društvo Deteljica, ki ima izoblikovan program za premagovanje travme neplodnosti in priprave na (nadomestno) starševstvo (Bevc 2001). Program izvaja tako individualen kot tudi skupinski pristop dela. Prav metoda

skupinskega dela se je izkazala za najučinkovitejšo. Socialna delavka je glede tega dejala: »Pari veliko dobijo v skupini, ko si izmenjajo izkušnje. Marsikaj slišijo od drugih, ki so imeli enake težave, in se ob tem učijo. Tega jim jaz žal ne morem nuditi.« (Osebni pogovor.)

Albreht (1992) navaja primer prakse iz tujine in nadaljuje, da imajo v Avstriji, Nemčiji in Veliki Britaniji organizirane priprave na posvojitve. Ne le strokovnim delavcem, ampak tudi posvojiteljem se zdijo priprave na posvojitve otroka pomembne. Nekateri menijo, da je teh priprav premalo, zato se odločijo, da se bodo na prihod otroka pripravljali sami. Vsi posvojitelji opozarjajo, da se je treba tudi strokovno izobraziti. Posvojitve otroka ne sme biti sredstvo za lajšanje bolečine zaradi neplodnosti. Travma, ki nastopi zaradi tega, mora biti predelana, še preden par posvoji otroka. Ena izmed sodelavnic je poudarila: »Najprej moraš predelati stisko, ki nastane zaradi neplodnosti. Šele ko razrešiš lastno stisko, si pripravljen na prihod otroka.« (Osebni pogovor, 2007.)

Tisti, ki pred posvojitvijo ne predelajo lastne stiske, lahko posvojenega otroka ne sprejemajo tako, kot bi ga morali, da bi v družini dobil občutek zaželenosti in varnosti. Lahko se zgodi, da zaradi tega trpijo tako starši kot otrok. Socialna delavka je dejala:

Praksa je pokazala, da, če posvojitelja nista dovolj zrela, še bolj kot povprečno zreli starši, je posvojitve težje starševstvo. Dejstva, da je otrok prinesel drugačne gene, da je iz drugega okolja in da ima lahko že poškodbe, se ne da izbrisati. To je pač treba sprejeti; če tega ne sprejmeš, ti trpiš in lahko tudi otrok trpi. (Osebni pogovor, 2007.)

Eden izmed dejavnikov, ki vpliva na uspešnost posvojitve, je tudi predelovanje lastne stiske in hkrati priprava na posvojiteljev. Posvojiteljica je povedala: »Ko greš skozi proces lastnih težav, si poln frustracij, če bi takrat dobila otroka, bi bila katastrofa. Ne moreš imeti otroka, če si obremenjen z lastnimi frustracijami.« (Osebni pogovor, 2007.) Poleg različnih priprav, ki so jih deležni pari bodisi pod nadzorom strokovnjakov bodisi

samoiniciativno, je zelo pomemben tudi kakovosten partnerski odnos.

POSVOJENČEVA STVARNOST

Otrok, ki je posvojen, ima pravico izvedeti resnico o sebi, ali kot zapiše Gabi Čačinovič Vogrinčič (1989: 19):

Biti otrok v družini pomeni prevzeti vlogo v skupini, ki na svojstven, poseben način prispeva k njeni ohranitvi. Pravica otroka do stvarnosti je temeljna psihološka pravica otroka. Gre torej za pravico do stvarnosti, za pravico človeka, da se ga vzame resno; da živi naprej z vsem tistim, kar je, s svojo stvarnostjo, ki jo sme in mora skrbno hraniti, da bi jo obvladal in razumel nove možnosti in nove zahteve.

Otroku je treba že v zgodnjem obdobju razložiti njegov izvir in mu povedati vse, kar posvojitelji vedo o njegovih koreninah. Starši morda prikrivajo resnico tudi zato, ker se bojijo, da bo imel otrok željo spoznati svoje roditelje, morda se bojijo, da bi otroka izgubili. Prikrivanje resnice povzroči ravno nasproten učinek. Otrok bi rad bil tak, kot ga družina želi in hkrati potrebuje, vendar bi se rad od družine tudi razmejil in se odkril v svoji drugačnosti. Otrok mora imeti pravico, da čuti in to tudi pokaže, ima pravico do resnice in do tega, da s to resnico naredi, kar želi.

Ko govorijo o identiteti pri posvojenjih, se to navadno nanaša na iskanje bioloških staršev. To iskanje se enači z iskanjem osebne identitete. Ta fenomen vsakega posvojenca zajame v različnem življenjskem obdobju. Posvojenčeva identiteta se povezuje z vprašanji, kdo sem, od kod prihajam, zakaj so me dali v posvojitve, zakaj me mati ni marala ipd. Posvojeni otroci odraščajo med dvema družinama. V socialni družini odraščajo dejansko, biološka pa otroka in posvojitelje spremlja kot senca. Ali ta senca otroka spremlja skozi življenje kot senca telesa na lep sončen dan ali pa je grozeča tema, ki mu sledi tako, da se je ne more otresti, je odločilno za:

- uspešnost otroštva in mladosti
- možnost starosti primerne osamosvajanja v puberteti

- oblikovanje skupin vrstnikov in partnerstev
- poznejše samozavestno vzgajanje lastnih otrok
- občutek lastne vrednosti (Swientek, 1999: 24).

Mnogi posvojenci in tudi otroci, katerih očetje niso znani, nimajo povsem jasne identitete, kar povzroča občutek razcepljenosti in v posamezniku vzbuja nemir. Pogosto pogrešajo zanesljivost in zaupanje v odnosih in občutek pripadnosti skupnosti. Iskanje identitete je še zlasti prisotno v obdobju adolescence in v prelomnih življenjskih obdobjih, kot so poroka, ustvarjanje lastne družine. Nekateri posvojenci imajo težave z iskanjem identitete, vse dokler ne vzpostavijo stika z biološkimi starši. V trenutku, ko pride do srečanja, pa vidijo, da se podoba, ki jo imajo o roditeljih, razlikuje od resničnosti. Gospa, ki je bila posvojena, je takole opisala svoje prvo srečanje z biološko mamo:

Za mizo je sedela ženska in je rekla, naj počakava. Sestra mi ni nič povedala, da je to mama. Potem pa ta ženska reče: »A si ti T.?« Jaz povem, da sem. In ona mi reče, da je moja mama. No, potem pa sem ji jaz rekla, da ona ni moja mama. (Osebni pogovor, 2007.)

Šele ko se srečajo, ugotovijo, da nimajo ničesar, kar jih povezuje, da ne najdejo skupnega jezika in da ni nobenih čustvenih vezi. Ena izmed posvojenk je povedala: »Vem, da živi v Šibeniku, bila sem tudi pri njej, na lastno voljo, trikrat, vendar ne najdeva skupnega jezika [...] Najina mnenja so si različna, in zato nimam želje po ponovnem snidenju.« (Osebni pogovor, 2007.)

Strokovni delavci si prizadevajo, da bi adoptivni starši resnico o posvojitvi otroku povedali v zgodnjih letih življenja. Zupančič (1987) navaja, da je najbolje, da spoznanje o otrokovem rojstvu raste z njim, na začetku kot lepa zgodba, pozneje pa starši z odgovori na njegova vprašanja dopolnjujejo celotno resnico. Glede tega imajo posvojenci različne izkušnje. Nekateri starši že zelo zgodaj privajajo otroka na resnico in jim postopoma posredujejo informacije. Drugi se odločijo,

da bodo otroku povedali, ko bo dovolj star, da bo razumel; tretji pa tako dolgo prikrivajo, da se zgodi, da otrok resnico izve iz okolja, kar navadno povzroči velik šok. Gospa, ki je posvojena, je podelila svojo izkušnjo: »Zvedela sem nekje v drugem razredu OŠ. Sošolci so mi govorili, da to niso moji pravi starši. Ko sem prišla domov, mi je mami razložila.« (Osebni pogovor, 2007.) Drugi posvojenec je povedal: »[Z]vedel sem v osmem razredu. Lahko ti povem, da sem se malo bad počutil. Bil sem razočaran.« (Osebni pogovor, 2007.) Večina se jih tega dogodka, ko so izvedeli za posvojitve, ne spominja podrobno. Ena izmed posvojenk je dejala: »Da sem posvojena, mi je mami govorila že skozi, tako da se točnega kraja in časa ne spomnim. Vem, da sem s tem dejstvom odraščala, tako da to zame ni bil nek velik šok.« (Osebni pogovor, 2007.)

Resnico, da je otrok posvojen, prej ali slej izve vsak posvojenec. Drugače pa je s podatki o bioloških starših in razlogi, zaradi katerih so bili posvojeni. Najpogosteje so informacije, ki jih socialne službe podajo posvojiteljem, zelo skope. Starši, ki so odprti za pogovore o posvojitvi, otrokom navadno povedo vse, kar vedo o njihovem izviru. Posvojenka je dejala:

Mami mi je povedala to, kar so njej povedali. Moja biološka mama je bila še zelo mlada. Starši so ji rekli, da, če bo obdržala otroka, naj spoka od doma. Seveda ni imela pogojev, nobenih, tudi finančnih ne, zato me je morala dati v posvojitve. Oče je bil neznan. To je vse, kar vemo. (Osebni pogovor, 2007.)

Na posvojenčevo identiteto zelo vpliva resnica, ki jo izve o bioloških starših, saj si vsak želi, da bi imel dobre starše. Od razloga je tudi odvisno, kakšen pogled bo imel posvojenec na biološke starše. V primerih, ko se je biološka mati odločila za posvojitve otroka pod prisilo, otrok lažje in z razumevanjem sprejme njeno odločitev. Posvojenka je povedala svojo zgodbo:

Moja mama je bila mlada, ne vem, če je bila polnoletna, mislim, da ne. Hodila je še v gimnazijo, zanosila je s fantom, ki jo je pozneje pustil, ko mu je povedala, da je noseča. Očitno

je doma pozno povedala, da se je odločila otroka obdržati. Bili so ugledna družina in fant je bil po mojem druge narodnosti oz. druge vere. V glavnem, dali so jo stran od družine, da jo ne bi videvali s trebihom. A ti veš, kako je moralo biti njej hudo, ko je morala dati otroka stran, čeprav bi ga rada imela? Mislim, to je nepredstavljivo težko. (Osebni pogovor, 2007.)

Pri tistih, ki so šli v posvojitev zaradi alkohola v družini, je bolj opazen negativen odnos do bioloških staršev. Eden izmed posvojencev je povedal:

Rečeno je bilo, da sta oče in mati ful pila. Ne zanima me nič o pravih starših. Če me niso hoteli imeti, ko sem bil majhen, tudi zdaj ne rabim vedeti nič o njih. Tudi če bi zdaj prišli in rekli: »Mi smo tvoji starši,« bi jim rekel: »Prav, tam so vrata.« (Osebni pogovor, 2007.)

S posvojitvijo se težko sprijaznijo posvojenci, katerih brate ali sestre niso bili dani v posvojitev. Posvojenka je opisala bratovo situacijo:

Bratova situacija je bila čisto drugačna. Mogoče tudi zaradi tega posvojitve ne sprejema. Bilo je tako, da je bil on drugi otrok. Prvega pa je mati obdržala kot samohranilka. Imela pa je težave z alkoholom. Meni sta starša dala te zapisnike o posvojitvi in v bratovem je pisalo, da mati ni sposobna imeti otroka, da si ga ne more privoščiti in tako, bolj v negativnem smislu. To brata boli. On ne govori o posvojitvah. Tudi z menoj ne, pa ko bi lahko, saj bi ga razumela. (Osebni pogovor, 2007.)

Obstajajo družine, v katerih se o posvojitvah ne pogovarjajo in je resnica zavita v skrivnost. Dogaja se, da posvojenec, ki ničesar ne ve o svojih starših, to opravičuje z nevednostjo posvojiteljev glede njegovega izvira (»Starši mi niso ničesar povedali o bioloških starših, saj jih niso poznali«) ali pa se iskanje resnice loti sam. Neka gospa je povedala:

Ko sem bila stara 10 ali 12 let, se dobro spomnim, da so vsi govorili, da sem posvojena. Potem pa staršev enkrat ni bilo doma, sem pa našla vse papirje. Do danes mi še niso povedali,

zakaj sem tu. Sploh ne govorita o tem. Čeprav mislim, da bi bila njihova dolžnost, da spregovorita o tem. (Osebni pogovor, 2007.)

Posvojitelji, ki s svojim otrokom o tem ne govorijo, so določili posvojitev za tabu temo in lahko na tak način otroke prizadenejo. Ko se izmikajo resnici, ne izpolnjujejo dolžnosti, ki jih imajo kot socialni starši. Nepoznavanje vzrokov pripelje otroka do številnih vprašanj, ki si jih zastavlja sam pri sebi. Posvojenka, ki je imela pomanjkljive informacije, se je spraševala:

Meni je socialna delavka povedala, da je moja mama že imela eno družino prej. To je meni malo čudno, ker ne morem povezati stvari. Ali me je imela na skrivaj ali kaj? Zakaj se me je odrekla? [...] Včasih mi samo pride na misel, kdo je moj oče, kako izgleda, kaj je po poklicu, ali je izobražen, kakšni so njegovi starši. (Osebni pogovor, 2007.)

Nekateri imajo veliko željo, da bi spoznali biološke starše. Motivi po srečanju so različni, vendar si želijo najpogosteje razčistiti tisto, česar jim socialni starši nočejo oz. ne morejo omogočiti. Posvojenka je poudarila: »Samo zato bi jo rada videla, da vidim, kakšna je, in da jo vprašam, zakaj me je pustila. [...] Biološka mati mi nič ne pomeni. Samo vseeno bi jo rada videla, da ji povem, kako sem, in da imam dva otroka.« (Osebni pogovor, 2007.)

Čeprav nimajo nikakršne čustvene povezave z biološkimi starši, je želja po srečanju prisotna. Imeti željo po srečanju z biološkimi starši ni dovolj. Poleg tega je potreben pogum in pripravljenost na vse. Prav zaradi tega se posvojenci ne odločajo za raziskovanje svojega izvira, ker to prinaša tveganje. Eden izmed posvojenih oseb je dejal: »Jaz si nisem o pravih starših delal nobenih utvar, ampak kljub temu bi se mi najbrž življenje spremenilo in nočem tvegat. Zaključil sem s tem.« (Osebni pogovor, 2007.) Kadar razmišljajo o srečanju z njimi, se jim porajajo občutki negotovosti in strahu (»Kaj pa, če bom razočarana?«). Bojijo se tudi zavrnitve staršev ali resnice o njihovi sedanjosti. Posvojena gospa je zaupala: »Ampak kaj jaz vem, kaj pa če bi mi rekla, da me

ne želi videti. To bi me prizadelo. Ali kaj pa če ni več živa ali pa če je bolna? Potem se mi bo zasmilila.« (Osebni pogovor, 2007.) Posvojenčeva stvarnost je sestavljena iz delcev informacij, ki jih zbira, da bi sestavil resnico o samem sebi. Te informacije posvojeni otroci pridobivajo prek staršev in redko od socialne delavke. Tej resnici dodajajo lastno razmišljanje in kupe vprašanj, na katere največkrat ne dobijo odgovorov. Kadar je nerešenih vprašanj preveč ali pa sami pri sebi ne morejo predelati informacij, navadno sledi vdanost v usodo. Sogovornik je povedal:

Ko sem se pozanimal, kaj je posvojitev, zakaj itd., sem bil še pri socialni delavki. Rekla mi je, da lahko zvem za biološke starše in vprašam, kar me zanima. Jaz vsega tega nisem mogel predelat in sem pustil pri miru. Rekel sem si, to zdaj so moji starši in to je to. (Osebni pogovor, 2007.)

Sledi trenutek, ko se sprijaznijo, da je edino posvojiteljska družina tista prava družina, njihova družina:

»Sprijaznila sem se, da je nekdo drug skrbel zame, in zame je moja mama ta, katera me je posvojila. [...] Potem sem se tudi sam sprijaznil, da je tukaj, kjer sem, prav fino.« (Osebni pogovor, 2007.)

Ena izmed posvojenk je družino opisala tako: »Družina je lahko kdor koli, kri nima nobene veze. Družina je tam, kjer odraščaš.« (Osebni pogovor, 2007.)

Večina posvojenih otrok tako doživlja družino. Zaradi različnih zgodb, ki jih piše življenje, pa adoptivna družina nekaterim posvojenim otrokom ni prinesla tistega, kar bi morala, da bi se čutili povezanega s socialnimi starši:

Jaz včasih čutim, da nisem od tu. Pa tudi marsikatero stvar ne govorim staršem, ker vem, da nisem njihova. Tudi po karakterju se pozna. Če bi bila že od majhnega pri njih, bi mogoče bilo drugače. Nisem jaz od tu doma, nisem tu rojena. Saj imam vse, kar rabim, ampak ni pa to tisto, kar bi moralo biti. (Osebni pogovor, 2007.)

SKLEPI

Dejavnikov, ki vplivajo na uspešnost posvojitve, je več. Eden izmed njih je tudi pripravljenost socialnih staršev na posvojitev. Bolj ko so odprti za pogovore o dogodku posvojitve, bolj bo otrok pridobil občutek varnosti. Za dober odnos v posvojiteljski družini je zelo pomembna resnica in podpora, ki jo posvojitelji dajejo otroku. Pomembno je, da otrok v družini dobi občutek, da mu bodo posvojitelji stali ob strani, če bi morda želel stike z biološkimi starši. Na sprejemanje posvojitve pri posvojencih vplivajo tudi razlogi, zaradi katerih je bil otrok dan v posvojitev, pa tudi to, kako jim socialni starši predstavijo biološke starše. Posvojitev lažje sprejmejo otroci, ki so šli v posvojitev kot dojenčki, saj se popolnoma vrastejo v posvojiteljsko družino. Drugače jo dojemajo otroci, ki so bili posvojeni starejši. Imajo posledice iz matične družine in se navadno spominjajo, kako je bilo, ko so prvič prišli k posvojiteljem. Nova družina in sprememba okolja je za otroke vsekakor stresna situacija. Na posvojence slabo vpliva, če resnico o posvojitvi izvejo v obdobju odraščanja, še zlasti če dobijo te informacije iz okolice.

Za uspešno posvojitev ni nobenega zagotovila. Okoliščine, dejavniki in raznovrstnost oseb, ki so vpletene v posvojitev, vplivajo na življenje bodoče posvojiteljske družine. Prav zaradi tega je pomembno, da se posvojitelji izobražujejo in poučijo o možnih težavah, ki bi jih lahko prinesla posvojitev, ter prisluhnejo izkušenim posameznicam, posameznikom in strokovnim delavkam.

VIRI

- ALBREHT, M. (1992), *Posvojitve: Organizacija socialnih služb na področju posvojitve v Sloveniji in v nekaterih drugih državah*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo (diplomska naloga).
- BEAUVOIR, S. DE (2000), *Drugi spol*. Ljubljana: Delta.
- BEVC, V. (1997), Priprava zakoncev na nadomestno starševstvo v programu preventive pomoči otrokom. *Socialno delo*, 36, 3: 229–237.
- (1999), *Posvojitev otrok: O pogumu in bolečini žensk, ki so oddale otroka v posvojitev*. Ljubljana: DAG grafika.

- (2001), Kako doseči, da bo posvojitve res najboljša možna rešitev za otroka? *Strokovno pravni informator*, 9, 7-8: 28-45.
- ČAČINOVIČ VOGRINČIČ, G. (1989), Rejniška družina – drugačna in pomembna. *Rejniški glasnik*, 3, 6: 17-23.
- KRAVOGEL, U. (2006), Posvojitve. *Mama*, 109: 52-54.
- LUTTER, E. (1997), Razvoj posvojitve. *Strokovno-pravni informator*, 5, 9: 28-42.
- OAKLEY, A. (2000), *Gospodinja*. Ljubljana: Založba /*cf.
- RAPOŠA-TAJNŠEK, P., MILOŠEVIČ ARNOLD, V., ČAČINOVIČ VOGRINČIČ, G., ROZMAN, V., RADONJIČ, N., BOLE, M., KOVAČEC, A., MIKOLIČ, M., RAŠELJ, S. (1999) *Organizacija in standardi na področju posvojitve: Raziskava*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- REZAR, I. (2007), *Mednarodne posvojitve*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (diplomska naloga).
- STRUNA M., ZEMLIČ I. (1999), *Rejništvo v Sloveniji*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo (diplomska naloga).
- SWIENIEK, C. (1999), Identiteta med biološko in socialno pripadnostjo družini pri posvojencih. *Strokovno-pravni informator*, 7, 12: 23-36.
- ULE, M. (2005), Predsodki kot mikroideologije vsakdanjega sveta. V: Vesna Leskošek (ur.), *Mi in oni: Nestrpnost na Slovenskem*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih. *Ur. l. RS*, 69/2004.
- Zakon o izvajanju rejniške dejavnosti. *Ur. l. RS*, 56/2006.
- ZAVIRŠEK, D. (1996), Med simbolno polucijo in socialno izključenostjo: Prizadetost v Sloveniji. *Časopis za kritiko znanosti*, 23, 179: 63-87.
- ZUPANČIČ, K. (1999), *Družinsko pravo*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
- ZUPANČIČ, E. (1987), *Posvojen otrok, zaželen in ljubljen*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- (1993), *Izpolnjena hrepenenja: Resnične zgodbe posvojenih otrok*. Ljubljana: Založba Naša žena.